

Een archeologisch bureau-onderzoek voor de locatie Achterom 5a te Blaricum (NH)

K.A. Hebinck

ARC-Rapporten 2009-60

Geldermalsen
2009
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor de locatie Achterom 5a te
Blaricum (NH)

ARC-Rapporten 2009-60
ARC-Projectcode 2009/093

Tekst
K.A. Hebinck
Afbeeldingen
K.A. Hebinck
Redactie
N. van Malssen

Versie 2.1 (Definitief), 23 juni 2009

Autorisatie — M.J.M. de Wit

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Geldermalsen, 2009

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

Projectnaam	Blaricum, Achterom 5a
Projectcode	2009/093
Archisnummer	34517
Projectleider	drs. A.J. Wullink
Contact	0345-620100, k.hebinck@arcbv.nl
Opdrachtgever	Dhr P. Groot
Contact	06-53544597, p.groot@vleeswarenhuis-maasland.nl
Bevoegd gezag	Gemeente Blaricum, mw. C. de Graaf
Contact	035-7513111

Locatiegegevens

Toponiem	Achterom 5a
Plaats	Blaricum
Gemeente	Blaricum
Provincie	Noord-Holland
Kaartblad	26C
RD-coördinaten	NW: 145.061/476.192 NO: 145.087/476.163 ZO: 145.077/476.142 ZW: 145.045/476.179
Oppervlakte	835 m ²

Beschrijving onderzoekslocatie

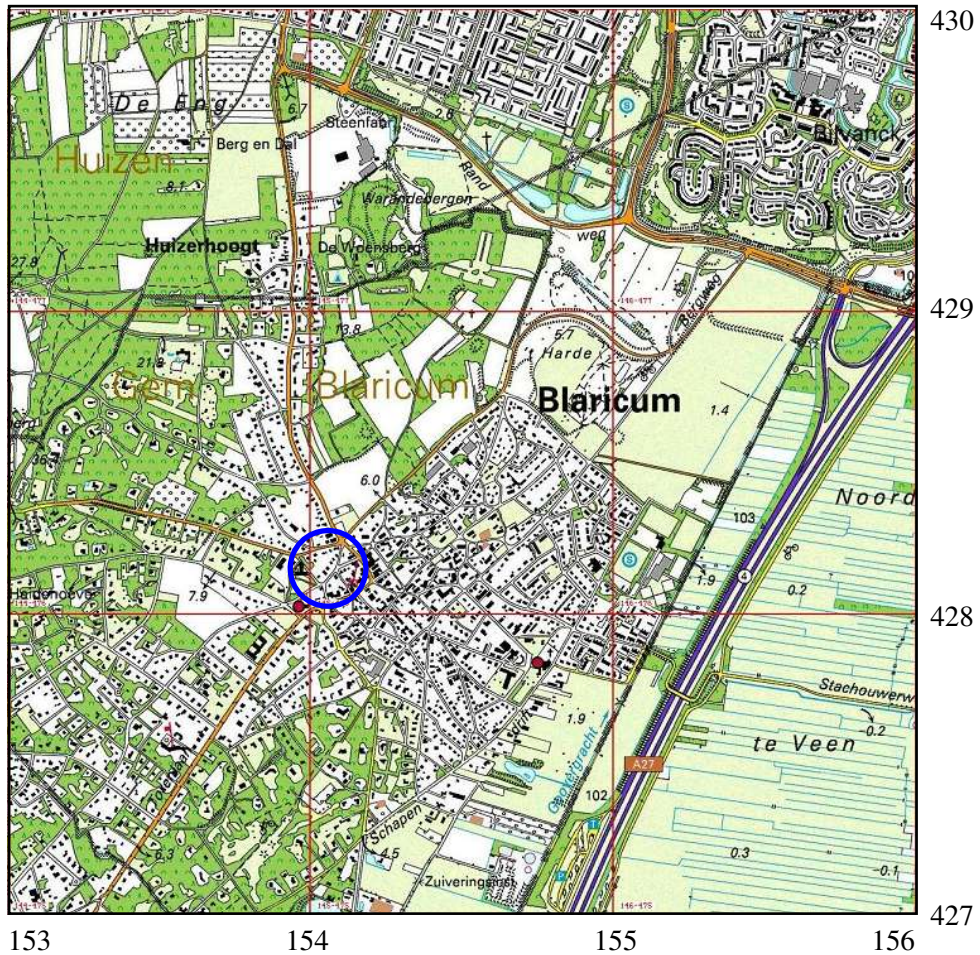
Geologie	Gestuwde formaties met dek van Laagpakket van Wierden
Geomorfologie	Bebouwd; gordeldekzandwelingen (+/- oud bouwlanddek)
Bodem	Bebouwd; hoge zwarte enkeerdgronden
Historische situatie	De locatie ligt binnen de historische dorpskern van Blaricum
Archeologische verwachting	Hoge verwachting op archeologische resten vanaf het Mesolithicum

Legenda

Onderzoekslocatie

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving (omcirkeld), voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van dhr. P. Groot heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologisch bureau-onderzoek uitgevoerd op Achterom 5a te Blaricum. Aanleiding tot dit onderzoek vormt voorgenomen uitbouw van de bestaande woning. Door deze werkzaamheden worden mogelijk archeologische resten bedreigd. Conform de Wet op de archeologische monumentenzorg dient het plangebied eerst te worden onderzocht op de aanwezigheid van archeologische waarden.¹ Het bureau-onderzoek is uitgevoerd door drs. K.A. Hebinck op 8 april 2009. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1).²

1.2 Ligging en beschrijving van het onderzoeksgebied

De onderzoeklocatie ligt binnen de bebouwde kom van Blaricum. De globale ligging van de locatie is weergegeven in afbeelding 1. Op de locatie is op dit moment een woonhuis aanwezig, het overige deel van het terrein is in gebruik als tuin. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied bedraagt 835 m² en ligt op een hoogte van 5,7 m +NAP.

1.3 Overzicht van de geplande werkzaamheden

De voorgenomen werkzaamheden op de onderzoekslocatie bestaan uit de sloop van de huidige garage, waarna ter hoogte van deze garage een aanbouw aan het huidige woonhuis worden gerealiseerd. Een overzicht van de nieuwbouw plannen is weergegeven in afbeelding 2. De aanbouw zal niet worden onderkelderd, waarmee de bodemverstoringen alleen zullen bestaan uit het graven van funderings sleuven. Het totale oppervlak van de aanbouw bedraagt ongeveer 60 m².

1.4 Doel van het bureau-onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van

¹In werking getreden op 1 september 2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. Naast deze informatie wordt, als deze voorhanden zijn, ook gebruik gemaakt van provinciale en gemeentelijke beleids- en verwachtingskaarten. Voor onderhavig onderzoek is gebruik gemaakt van de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland.³ De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand van historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hiervoor is ook contact opgenomen met dhr. Verwaal van de Historische Kring Blaricum. Bij de beschrijving van de historische situatie wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden.

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

Blaricum ligt in het Midden-Nederlandse zandgebied; een gebied dat gekenmerkt wordt door glaciële bekkens en de relatief hoge stuwwallen die onder invloed van landijs zijn gevormd (Berendsen 2005). Blaricum ligt op de oostflank van een dergelijke stuwwal, namelijk het noordelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug, op de overgang naar het glaciële Eembekken. De Utrechtse Heuvelrug vormt de westrand van het glaciële bekken van de Gelderse Vallei. Dit gletsjerdal met bijbehorend stuwwallen-complex is gevormd tijdens het Saalien (370.000 – 130.000 jaar geleden). In die periode werden Noord- en Midden-Nederland bedekt door landijs uit Scandinavië. In Midden-Nederland werden oudere, fluviatiele afzettingen door dit landijs opgestuwd, waardoor deze stuwwallen ontstonden. De fluviatiele afzettingen bestaan overwegend uit grove zanden en grinden. Het smeltwater van het landijs, dat veel zand en grind vervoerde, vormde zogenaamde fluvioglaciële afzettingen. Aan de buitenzijde van de stuwwallen in Midden-Nederland stroomde het water af naar het oerstroombdal van de Rijn. Hierbij werden grote puinwaaiers afgezet, ook wel sandrs genoemd. De sandrafzettingen behoren tot de Formatie van Drenthe en zijn ondergebracht in het Laagpakket van Schaarsbergen. Het gestuwde materiaal bestaat uit verschillende oudere formaties en is daarom niet ondergebracht in een specifieke formatie, maar wordt aangeduid met de eenheid gestuwde formaties (De Mulder et al. 2003).

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 jaar geleden), bereikte het landijs Nederland niet. Wel was er sprake van periglaciële omstandigheden en was de bodem grotendeels permanent bevroren. Hierdoor zijn de glaciële afzettingen uit het Saalien deels geërodeerd. Zo ontstonden er sneeuwsmeltwater-

³<http://geo.noord-holland.nl/chw>.

dalen, omdat het smeltwater door de permafrost niet de grond in kon. Deze dalen bevatten door de afwezigheid van permafrost nu geen water meer en staan daarom bekend als droge dalen. Tegen de flanken van de stuwwallen werd dekzand afgezet. Ook in de windluwte achter de stuwwallen bleef dekzand liggen. De dekzanden gelegen tegen en achter de stuwwallen worden gordeldekzanden genoemd. Deze dekzanden behoren tot de Formatie van Boxtel en zijn ondergebracht in het Laagpakket van Wierden (De Mulder et al. 2003, Berendsen 2004). Tijdens het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden) raakte het landschap begroeid en vond er nauwelijks nog erosie plaats. In het dal van de Eem ten oosten van Blaricum kon onder de verbeterde klimaatomstandigheden veen worden gevormd. Later zijn hier als gevolg van de stijgende zeespiegel vanuit de Zuiderzee ook mariene sedimenten afgezet (STIBOKA 1966).

Vanaf de Late Middeleeuwen nam de bevolkingsdruk toe. Zoals overal op de zandgronden werd ook hier het potstal-systeem geïntroduceerd om voldoende opbrengst van het land te garanderen. Hierbij werden de landbouwgronden, gelegen rondom de dorpen op de overgang van de hoge naar de lage terreindelen, bemest met plaggen en schapenmest uit de potstal. Deze plaggen waren afkomstig uit van de hoge, droge gronden, die men ook gebruikte voor het weiden van de schapen. Door menselijk ingrijpen trad degradatie van het bos op, waardoor uitgestrekte heidevelden en stuifzanden ontstonden: de zogenaamde woeste gronden. Deze stuifzanden behoren tot de Formatie van Boxtel (Laagpakket van Kootwijk) (Berendsen 2005, De Mulder et al. 2003). Het potstal-systeem werd toegepast tot de introductie van kunstmest halverwege de 19e eeuw. Door eeuwenlange bemesting met plaggen ontstonden rond de dorpen zogenaamde esdekken: dikke humusrijke pakketten, die op de bodemkaart worden aangeduid als enkeerdgronden. Lokaal worden deze humushoudende plaggendecken ook eng, enk of akker genoemd. In de omgeving van de onderzoekslocatie wordt de term eng gebruikt. Blaricum is een zogenaamd flank-esdorp. Deze term wordt gebruikt voor dorpen die op de flanken van de stuwwal zijn gevormd. Voor het weiden van vee werden de lager gelegen gronden ten oosten van de stuwwal gebruikt. Deze gemeenschappelijke gronden werden meenten genoemd (Berendsen 2005).

Op de geomorfologische kaart (afb. 3) staat de onderzoekslocatie aangegeven als bebouwing (B). Het gebied ten westen van de locatie is aangegeven als hoge stuwwal (11B3). Ten oosten zijn gordeldekzandwellingen met of zonder oud bouwlanddek (3L6) aanwezig en in het Eemdal de vlakte van ten dele verspoelde dekzanden (2M14). De onderzoekslocatie ligt op de overgang tussen de eenheden hoge stuwwal en gordeldekzanden. Op de bodemkaart (afb. 4) is de locatie eveneens niet gekarteerd. Ten noordwesten van het dorp komen hoge zwarte enkeerdgronden (zEZ30) voor, die mogelijk ook op de onderzoekslocatie aanwezig zijn. Zwarte enkeerdgronden zijn gronden met een humeuze bovenlaag van 50 cm of meer, die zijn ontstaan door langdurige bemesting met heideplagen (De Bakker & Schelling 1989). Verder ten westen, op de stuwwal, zijn vooral holtpodzolgronden in grof zand (Y30) aanwezig. Ten oosten komen op de gordeldekzanden haarpodzolgronden (Hd30) voor en in de lagere nattere delen veldpodzolgronden (cHn21).

2.2 Bekende archeologische waarden

De omgeving van de onderzoekslocatie is al lange tijd aantrekkelijk geweest voor bewoning. De stuwwal ten westen van Blaricum heeft volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) dan ook een hoge trefkans op archeologische resten (afb. 5). De onderzoekslocatie zelf is niet gekarteerd door de ligging binnen de dorpskern van Blaricum. Wel ligt de onderzoekslocatie binnen de historische dorpskern van Blaricum, die is aangemerkt als een archeologische monumentterrein van hoge archeologische waarde (monumentnr. 13746). De begrenzing van dit monument is gebaseerd op de historische kaart van 1849-1859. Binnen het monument kunnen voornamelijk archeologica worden verwacht uit de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Binnen het monumentterrein is op 160 m ten zuidwesten bij de restauratie van de kerk aardewerk uit de Nieuwe Tijd aangetroffen (waarnemingsnr. 1501). Op 145 m ten oosten is bij een booronderzoek een metaalslak aangetroffen die is gedateerd in de periode Bronstijd – Nieuwe Tijd (waarnemingsnr. 405301). Naast de historische dorpskern zijn in de omgeving nog zes monumentterreinen aanwezig:

- Op circa 1.100 m ten westen van de onderzoekslocatie ligt een beschermd monumentterrein van zeer hoge archeologische waarde (monumentnr. 1400). Het betreft een terrein met sporen van bewoning uit het Neolithicum, de Bronstijd en de IJertijd, gelegen in zand in het hoogste gedeelte van een stuwwal. Wat betreft de Bronstijd zou het gaan om de Hilversum- en de Drakenstein-cultuur. Het terrein is grotendeels verstoord door aantastingen als gevolg van ploegen en afplaggen, en ook van vroege zandwinning.
- Op 1.200 m ten westen van de onderzoekslocatie, aangrenzend aan AMK-terrein 1400, ligt een terrein van hoge archeologische waarde (monumentnr. 1952). Dit terrein is een voortzetting van bovengenoemd monumentterrein.
- Op 1.100 m ten noordwesten van de onderzoekslocatie, ook op de stuwwal, liggen twee terreinen van archeologische waarde (monumentnrs. 1957 en 10899). Op beide terreinen zijn nederzettingssporen uit het Mesolithicum en de periode Laat-Neolithicum – IJertijd en een grafveld uit het Laat-Neolithicum aangetroffen. Op grond van vondsten, ligging en bodemkenmerken wordt verwacht dat er nog sporen van bewoning aanwezig zullen zijn.
- Op circa 1.100 m ten noorden van de onderzoekslocatie ligt nog een terrein van archeologische waarde met nederzettingssporen uit de periode Laat-Neolithicum – Bronstijd (monumentnr. 1958).
- Op 1.450 m ten noordoosten van de locatie ligt een terrein van archeologische waarde (monumentnr. 14899) met resten van huize Ruisdael uit de Nieuwe Tijd.

Naast de monumentterreinen is ook nog een aantal losse waarnemingen in Archis bekend (afb. 5). Het betreffen vondsten uit de periode Mesolithicum – Nieuwe Tijd. Zo is op 560 m ten westen van de onderzoekslocatie een stenen bijl uit het Midden-Neolithicum aangetroffen (waarnemingsnr. 15216) en op 1.200 m ten zuidwesten een vuurstenen afslag uit de periode Mesolithicum – Bronstijd (waarnemingsnr. 40458). Op 680 m ten westen van de locatie zijn bij een opgraving

vondsten aangetroffen, uiteenlopend van onder andere een vuurstenen afslag uit de periode Mesolithicum – Neolithicum en handgevormd aardewerk uit de Bronstijd tot Pingsdorfaardewerk uit de Middeleeuwen (waarnemingsnr. 22488).

2.3 Historische situatie

Blaricum is een kernesdorp, dat op de flanken de stuwwal van het Gooi en de Eem-delta is gesticht. Mogelijk lag de nederzetting eerst hoger op de stuwwal, maar is deze naar een lagere plek verplaatst na verdroging van de stuwwal (Barends et al. 2005). Het dorp ligt ongeveer 3 km ten noorden van de dorpskern van Laren en ongeveer 3 km ten zuiden van de dorpskern van Huizen. Van deze drie dorpen is Blaricum de jongste. In de 9e eeuw was Laren dusdanig overbevolkt, dat nieuwe ontginningen te ver van de dorpskern af zouden komen te liggen. Groepen kolonisten hebben toen nieuwe ontginningscentra (dorpen) gesticht: Hilversum en Blaricum. In de loop van de 14e eeuw was het dorp Blaricum zo sterk gegroeid, dat een eigen kerk kon worden gesticht. Blaricum bleef echter in vele zaken verenigd met Laren, zowel op kerkelijk als op juridisch gebied. Laren en Blaricum vormden samen één gerecht. Na een korte onafhankelijkheid in 1795, werd Blaricum in 1817 definitief van Laren gescheiden.⁴ Op de kadastrale kaart van begin 19e eeuw (afb. 6) is te zien dat op de onderzoekslocatie destijds een woonhuis aanwezig was. Het overige deel was in gebruik als tuin en bouwland. Op de historische kaart van begin 20e eeuw (afb. 7) is te zien dat nabij de locatie nog steeds bebouwing aanwezig is. Volgens dhr. Verwaal van de Historische Kring Blaricum, betreft het naastgelegen pand op Achterom 5 een van de oudste woningen van Blaricum. Het betreft een arbeiderswoning uit 1696. Over de bebouwing op Achterom 5a had dhr. Verwaal geen aanvullende informatie over de ouderdom, maar het betreft geen oude bebouwing van historisch belang.

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. De onderzoekslocatie ligt waarschijnlijk op gordeldekzanden op de oostelijke flank van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug op de overgang naar Eemdal. De stuwwal heeft een hoge trefkans op archeologische sporen vanaf het Mesolithicum. Daarnaast bevindt de onderzoekslocatie zich binnen de historische dorpskern van Blaricum, waardoor er een hoge trefkans geldt op sporen uit de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Op de onderzoekslocatie is mogelijk een esdek aanwezig. In het esdek kunnen archeologische resten verwacht worden uit de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Hieronder zijn mogelijk oudere resten te verwachten, die door het eventueel aanwezige esdek goed beschermd kunnen zijn tegen ondiepe bodemverstoringen. Door de lage grondwaterstanden zullen de eventueel aanwezige archeologische resten vooral bestaan uit anorganische resten zoals aardewerk, stenen artefacten en mogelijk metaal.

⁴www.kich.nl.

3 Samenvatting en conclusie

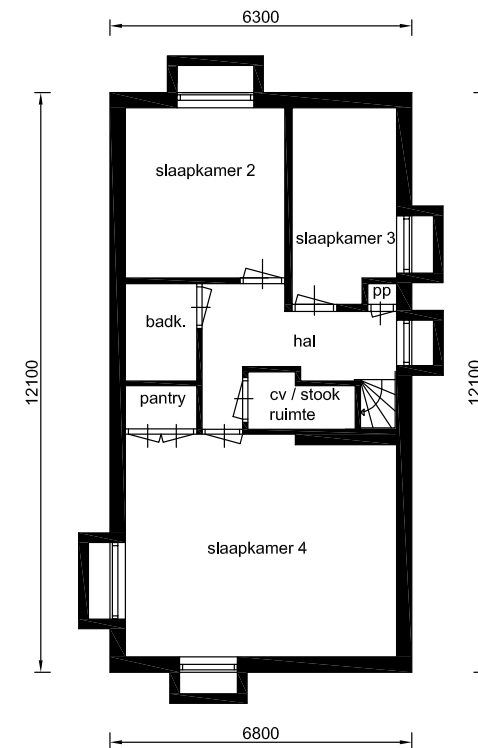
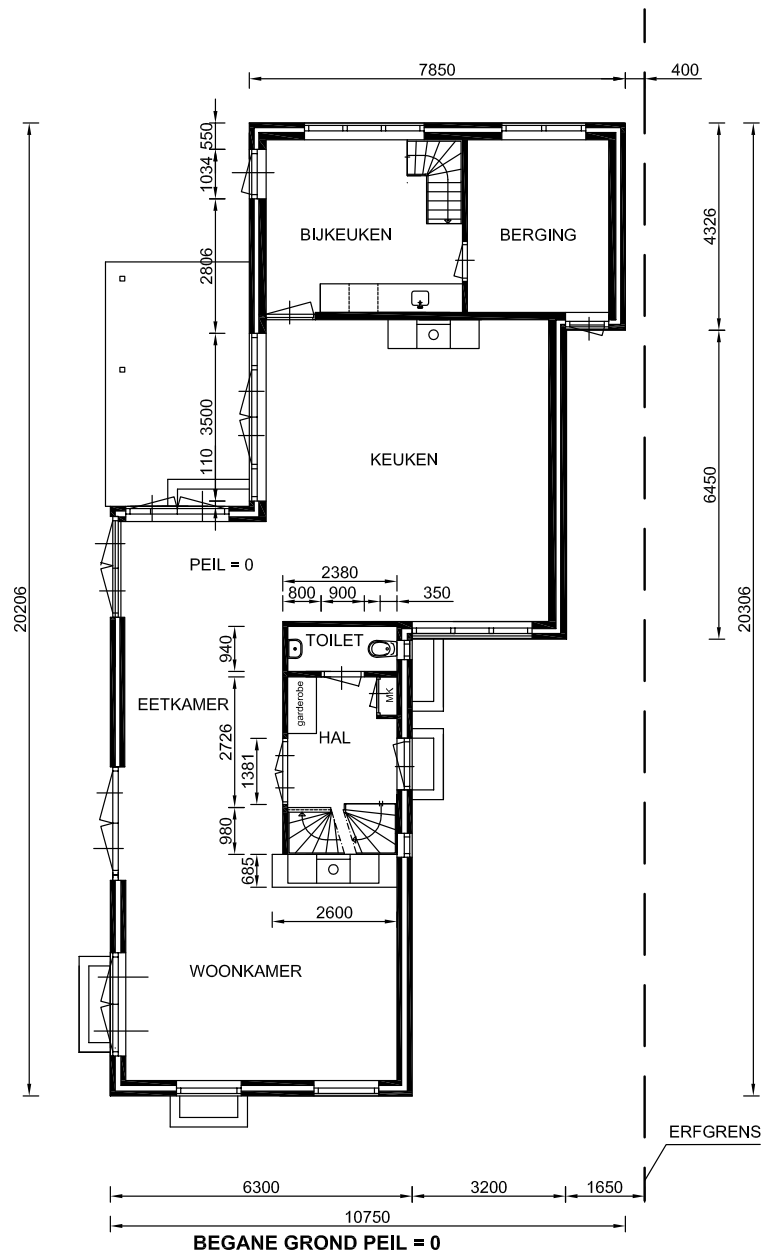
De onderzoekslocatie ligt op de overgang van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug en het Eemdal op gordeldekzanden. De stuwwal heeft een hoge trefkans op archeologische resten uit de periode Mesolithicum – Nieuwe Tijd. Daarnaast ligt de onderzoekslocatie binnen een archeologische monument, de historische dorpskern van Blaricum, met een hoge verwachting op resten uit de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Op de onderzoekslocatie zijn dan ook mogelijk nog resten hiervan te verwachten.

4 Aanbeveling

Op basis van de resultaten van het bureau-onderzoek blijkt dat er een hoge archeologische verwachting geldt voor de onderzoekslocatie door de ligging in de oude dorpskern. Een vervolgonderzoek zal dan ook noodzakelijk zijn. Doordat er op dit moment een garage aanwezig is op de onderzoekslocatie, wordt geadviseerd om de sloop van de ondergrondse delen van deze garage onder archeologische begeleiding uit te voeren, alsmede het uitgraven van de nieuw te graven funderingssleuven, indien deze op een andere locatie worden aangelegd als de ondergrondse delen van de huidige garage. Het is aan het bevoegd gezag, de gemeente Blaricum, om de noodzakelijkheid en de aard en omvang van dit vervolgonderzoek te bepalen.

Literatuur

- Bakker, H. de & J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland; de hogere niveaus*. Wageningen.
- Barends, S. et al. (red.), 2005. *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht.
- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.
- Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.
- STIBOKA, 1966. *Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50 000 Toelichting bij de kaartbladen 26 West Harderwijk en 32 West Amersfoort*. Wageningen.

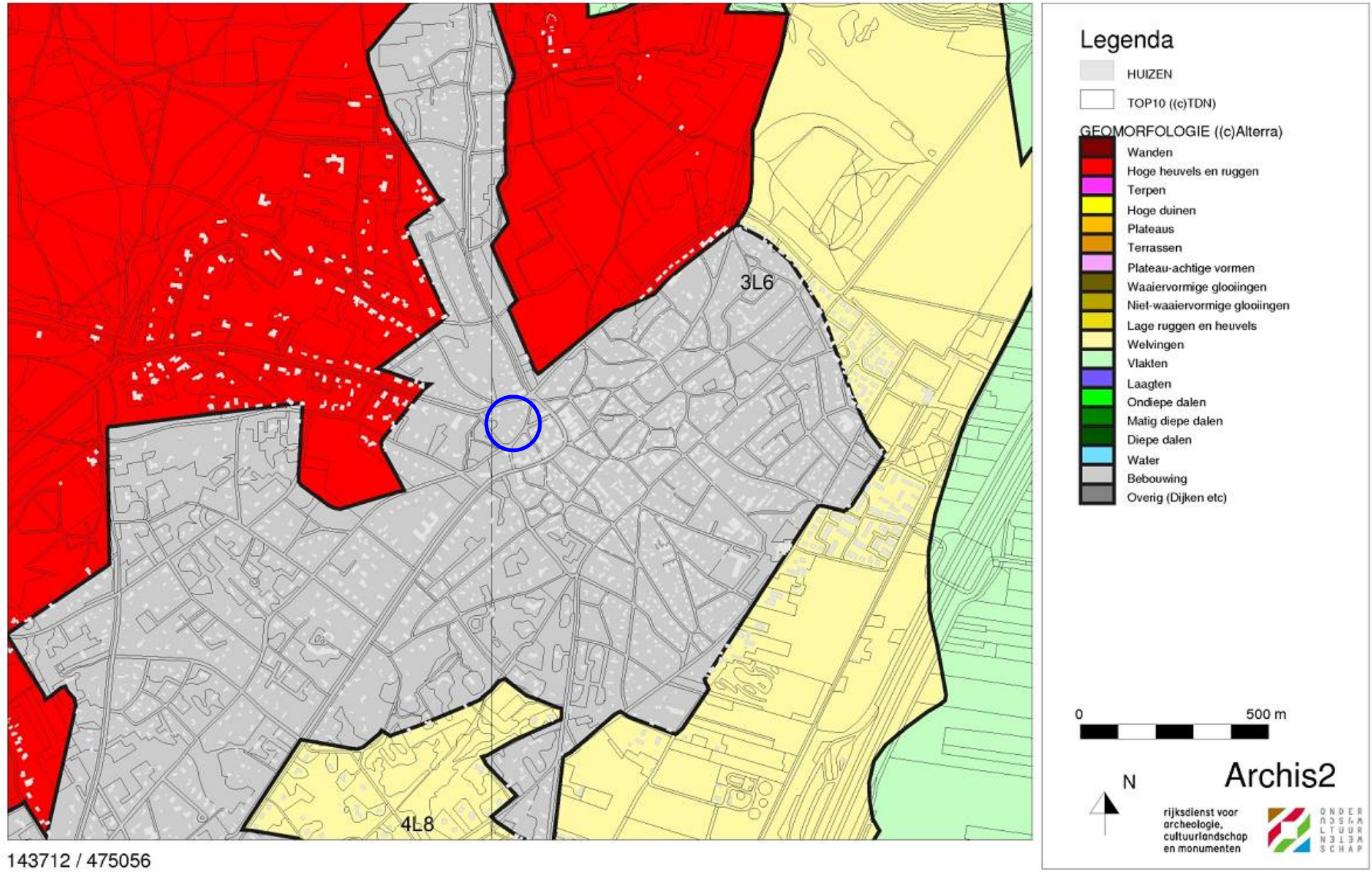

KELDER 2600 - PEIL

	Bouwkundig Adviesbureau Van Boheemen		Graanoogst 18 3755 HP Eemnes tel. 035 538 18 22 fax. 035 538 64 71
	aanbouw • verbouw • onderhoud • aan- en verkoopkeuringen		
modernisering en uitbreiding vrijstaand woonhuis PLATTEGROND KELDER EN BEGANEGROUND BOUWAANVRAAG revisie tekening			Schaal 1:100 Maateenh. MM. Datum 16-03-09 laatste wijziging: a. b. c. d.
ACHTEROM 5A De heer P. Groot Achterom 5a 1261 EE Blaricum			van.boheemen@planet.nl pschaap@tiscali.nl

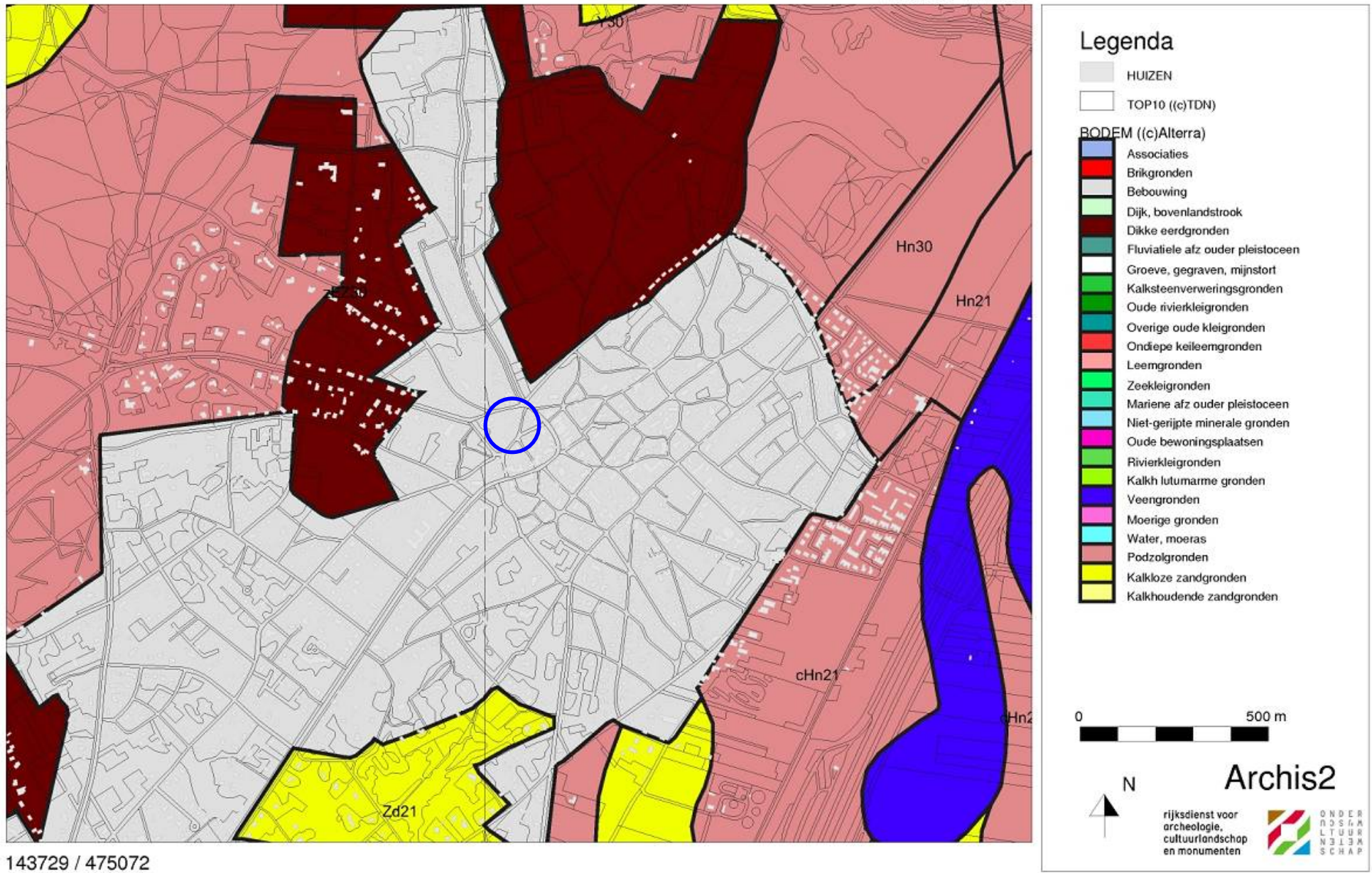
Afbeelding 2 Toekomstige situatie. Bron: Bouwkundig Adviesbureau Van Boheemen.

146436 / 477281

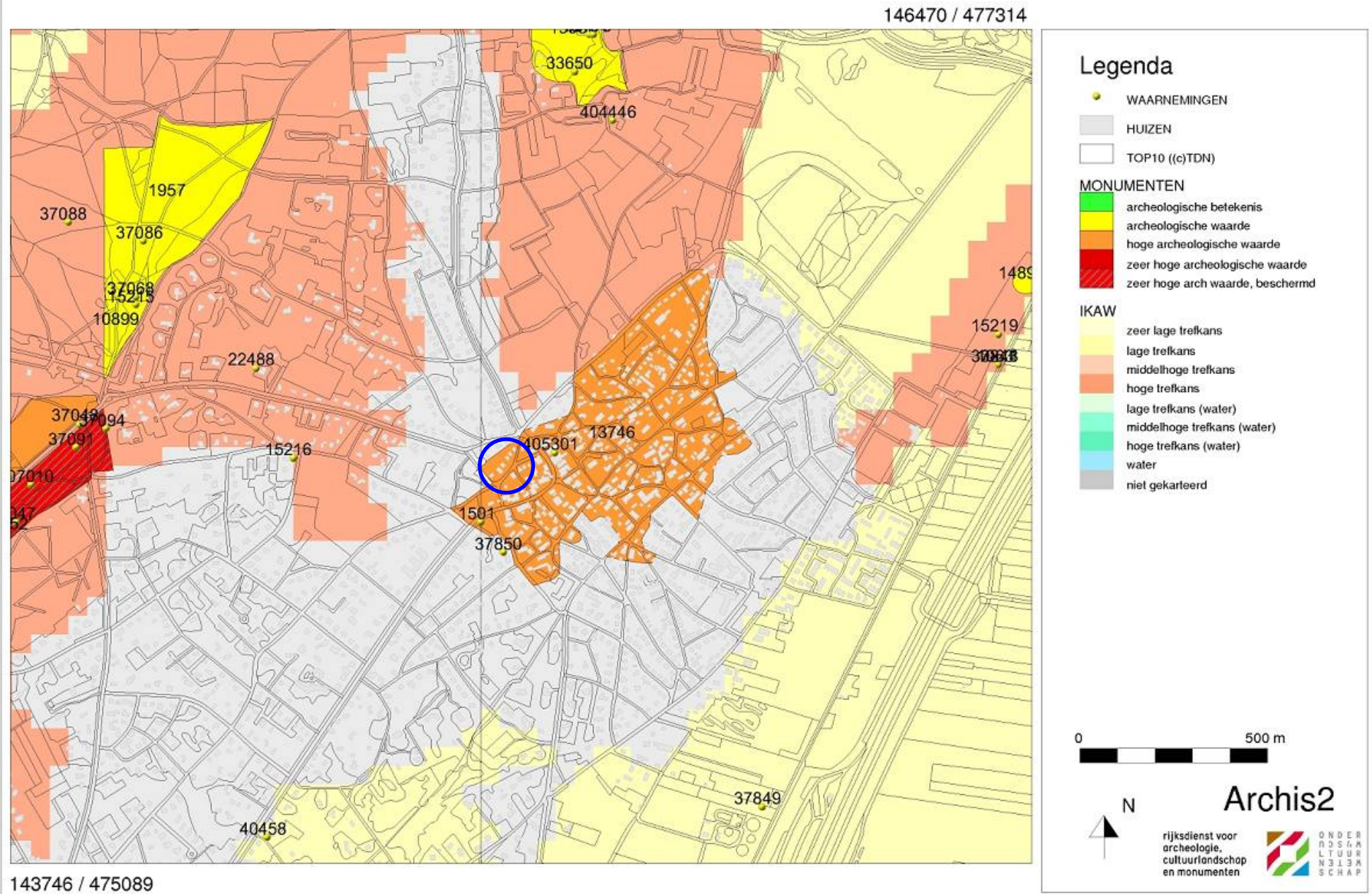

Afbeelding 3 Geomorfologische kaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

146453 / 477298

Afbeelding 4 Bodemkaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

Afbeelding 5 Archeologische waarden op de onderzoekslocatie en in de omgeving (blauw omcirkeld). Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

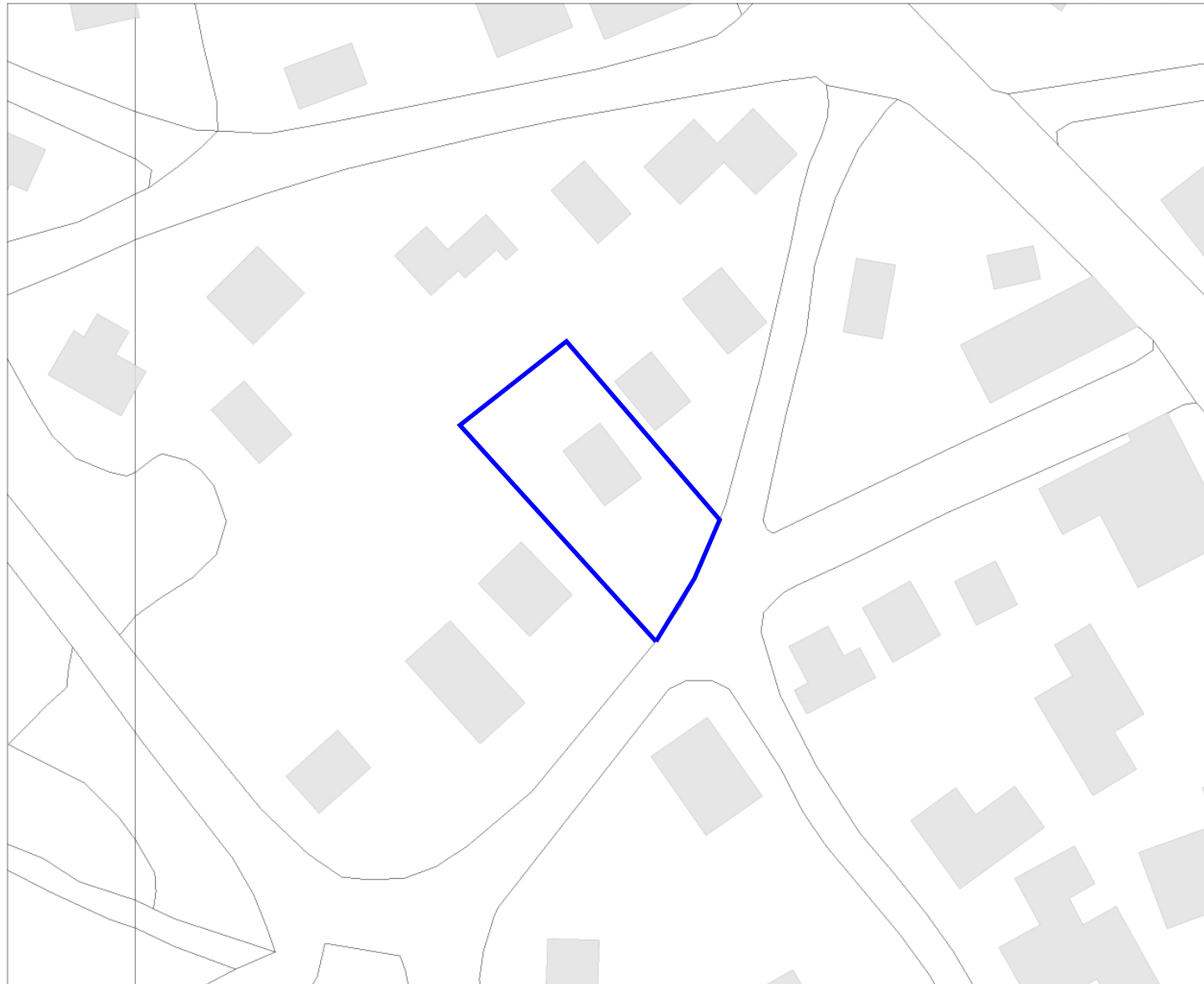

Afbeelding 6 Een deel van de onderzoekslokatie (omlijnd) op een kadastrale kaart uit het begin van de 19e eeuw. De kaart is westgericht. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 7 De onderzoekslokatie (omcirkeld) op topografische kaart uit het begin van de 20e eeuw. Bron: www.kich.nl.

145162 / 476240

144981 / 476091

Legenda

- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)

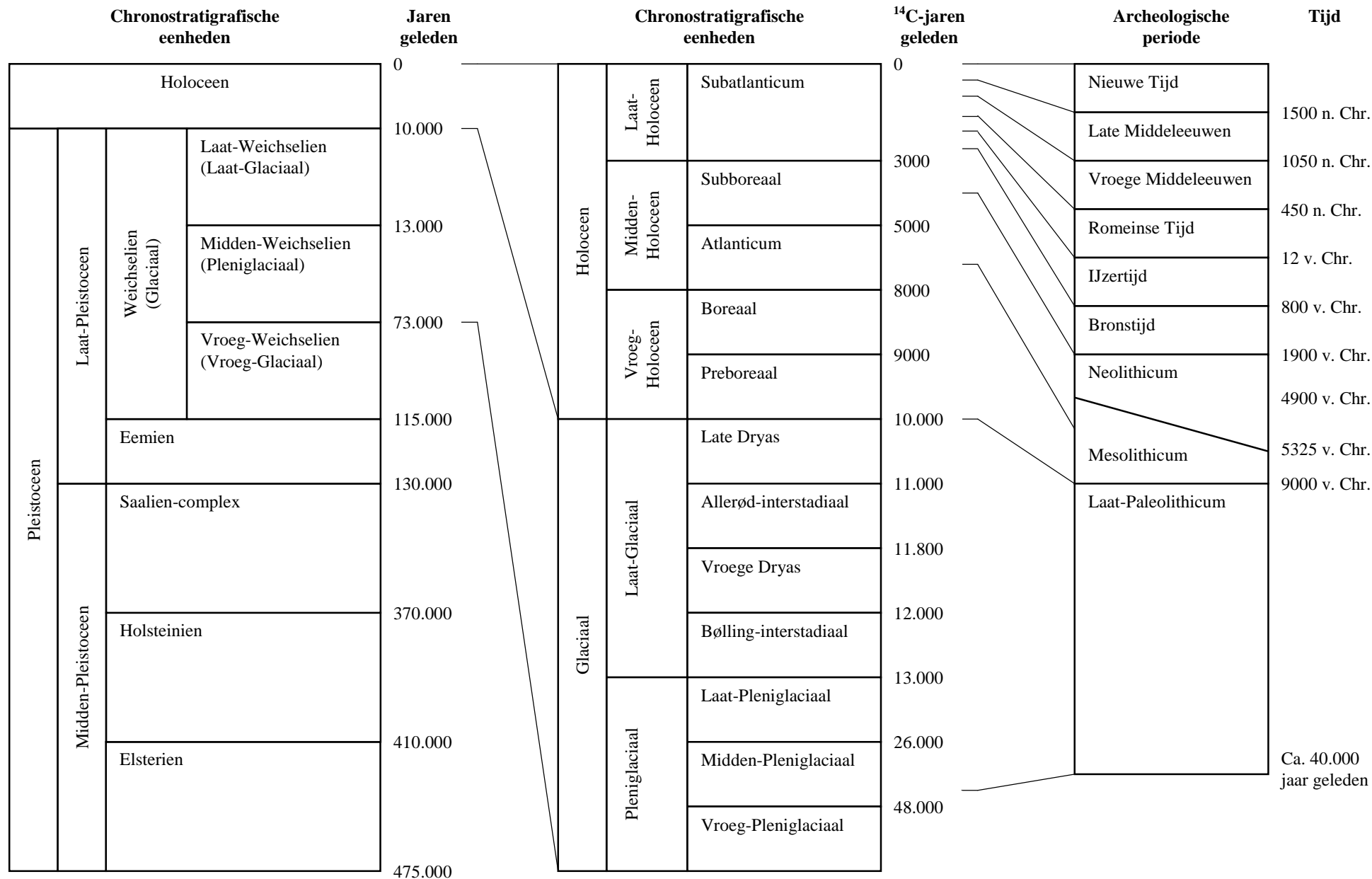
Archis2

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

ONDER
ROSGA
LTUUR
NBIEM
SCHAP

Afbeelding 8 De onderzoekslocatie.

Bijlage 1 Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.